

ИСЛАМСКАТА ЕКОНОМИЈА КАКО АЛТЕРНАТИВЕН ПРИСТАП ВО СПРАВУВАЊЕ СО ФИНАНСИСКИТЕ КРИЗИ ВО ИДНИНА

Проф. д-р Борче Треновски
Универзитет “Св. Кирил и Методиј” во Скопје,
Економски факултет – Скопје
Borce.Trenovski@eccf.ukim.edu.mk

Ѓунтер Мерџан
Универзитет “Св. Кирил и Методиј” во Скопје,
Економски факултет – Скопје
gjunter.merdzan@eccf.ukim.edu.mk

Апстракт

Финансиската криза од 2008 година беше најсериозната криза после Големата депресија. Во основата на глобалната криза која се појави во САД, а потоа се прошири низ целиот свет се наоѓаше најголемиот станбен и кредитен балон. Иако во основата се наоѓаше балонот во цените на недвижностите, главните причини за појавата на ваква финансиска и економска криза од глобални размери во основа се наоѓаа во финансиските иновации, системот на контрола и супервизија во финансискиот сектор, „гладта“ за профит, глобалните економски дебаланси и релаксираните монетарни политики во периодот пред кризата. Анализата во трудот покажа дека со цел да се избегне некоја идна криза која ќе има многу посериозни последици врз глобалната економија, потребно е да се направат сериозни промени кои ќе ја вратат дисциплината во финансискиот систем и ќе елиминираат дел од нееднаквостите и неусогласеностите во елементите на актуелниот финансиски систем. Имајќи ги предвид претходно наведените причини за појавата на глобалната економска и финансиска криза од 2008 год. и ефектите од истата во трудот исто така се обидуваме да ги анализираме и посочиме потенцијалните елементи во исламската економија и финансии кои можат да елиминираат голем дел од недостатоците во тековниот финансиски систем и да се појават како алтернатива на конвенционалните финансии.

Клучни зборови: финансиска криза од 2008 година, деривати, исламски финансиски систем, исламски финансиски инструменти.

JEL-класификација: P43, B52, N20.

1. Економското сценарио во неокласична рамка (наместо вовед)

По распаѓањето на централниот економски систем на Истокот во 1980-тите години, економисти, експерти, креатори на политики и владите од целиот свет се трудат да ги зајакнат пазарните сили, сè со цел ги стават во функција да се обезбеди оптимален економски раст и одржлив економски развој на национално и глобално ниво. Но, со исклучок на неколку изолирани случаи, пазарните сили не успеале да обезбедат правичен раст на национално или регионално ниво ни во развиените земји ни во земјите во развој.

Капиталистичкиот систем кој заработи репутација после договорот од Бретон Вудс (Bretton Woods), со слободата која му ја обезбеди во функционирањето во капиталистичките држави, им дозволи на претпријатијата и поединците во овие држави да ги максимираат своите профити без обрнување внимание на човечката димензија, нормите и етичките правила. Системот, пак, после Бретон Вудс предизвика создавање на „океани на сиромаштија“ насекаде во светот како резултат на прекумерно креирање пари, особено на американскиот долар.¹

Во комунизмот, пак, како противречна појава на капитализмот, кога станува збор за капитализацијата на ресурсите, постои јавна сопственост, а контролниот механизам е централизиран. Поради ваквиот екстремистички и неизбалансиран пристап кој го практикува комунизмот, својот краток животен циклус беше принуден да го комплетира за пократко време од еден век и да згасне.

Капитализмот наместо непосредно да ги монополизира сите ресурси, тоа го прави слично на принципот господар-роб (master-slave), односно преку користење на неколку инструменти кои поседуваат различни нивоа на контрола и дистрибутивни канали. Преку силната политичка и институционална поддршка на меѓународно ниво и

---

¹ Златниот стандард, остана во сила речиси до 1944 година. На овој датум, тогашните 35 суверени држави потпишувајќи го договорот од Бретон Вудс, вредностите на сите валути ги поврзаа за доларот во фиксен однос. Доларот, пак, се приспособи на конвертибилноста на 35 долари за унца злато. Во 1971 година се укина односот помеѓу златото и националните валути. Златото наместо да биде вредносна единица во која се изразуваат вредностите на националните валути, се претвори во обична стока чијашто вредност ѝ се изразува во хартиени пари. Следејќи го падот на доларот сите парични единици изгубија од вредност. Но, доларот како резервна валута, со поддршката од главните меѓународни финансиски институции се употреби како експлоататорско средство (Perkins, 2004: 212-213).

ефикасното користење на правата на вето од страна на големите сили во активностите на ММФ и Светската банка, животниот циклус на неокапитализмот е продолжен. Но, поради тоа што веќе сите граници се преминати, можно е во секое време да настане колапс кој ќе предизвика сериозни нарушувања во глобалната економија.

„Алчноста“ - неодминливата потрага по богатство - стана основната девиза на поединците, а особено на компаниите и ги втурна масите во големи несреќи. Парите креирани без никакво реално покритие (*fiat money*) го зајакнале системот на експлоатација и го продлабочиле јазот помеѓу богатите и сиромашните. Како последица, добиеното економско сценарио ги извади на виделина следните грижи за човештвото:

- Непосветување внимание врз аспектите на однесувањето; човечките однесувања се водени само од личниот интерес.
- Непостоење одредени контролни механизми при креирањето пари кои се одликуваат со голема моќ, придонесува за неправедни и експлоататорски платни системи и нелегитимна можност за контрола врз слабите нации и поединци.
- Противречни политики: Оставањето на клучните функции, како што се образованието, здравството и обезбедувањето на основните потреби на масите, со цел, намалување на сиромаштијата и зголемување на стапката на писменост на населението врз пазарните сили кои се карактеризираат со лични интереси, либерализација и смалување на регулациите (*deregulation*), очигледно претставува противречна ситуација.
- Непочитување или парцијална почит кон човечкото достоинство и права.
- Непосветување на внимание кон слабите и угнетените општества.
- Непосветување на внимание кон правда, непристрасност и еднаквост.
- Експлоатацијата на слабите од страна на влијателни и елитни класи: Неверојатното акумулирање на богатството во одредени раце придонесе за заедничкото присуство на гладот и сиромаштијата во огромни размери.
- Непречените неетички практики, како што се огромните плати издвоени за „маркетинг-експерти“ од компаниите за направени измамливи реклами со цел да ги примаат клиентите и препуштањето на вистинските придонесувачи и потрошувачи на глобалното и националното производство на милост и немилост на пазарните сили.

Следните забелешки на Кејнз во врска со совпаѓањето на

интересите помеѓу индивидуите и општеството (Keynes, 1926), ја сумираат фактичката состојба во светот и ги поддржуваат горенаведените ставови: „Светот не е управуван одозгора на начин индивидуалните и општествените интереси секогаш да се совпаѓаат. Ни овде во земјата не се управува на начин тие да се совпаднаат. Од аспект на економските принципи не е правилен заклучокот дека личните интереси секогаш ќе постапат согласно општите интереси. Ниту е точен ставот дека личните интереси вообичаено се рационални; индивидуите кои почесто посебно работат во прилог на нивните поединечни интереси, се премногу неук и слаби за да ги постигнат таквите цели“ (Chapra, 1992: 53-54).

2. Минатите финансиски кризи и причините кои ги предизвикаа

Финансиските кризи биле во прашање од времињата кога луѓето и општествата почнале да тргуваат. Погледот наназад во историјата ни покажува дека таа е полна со финансиски кризи. Додека неколку од овие според опфатот и времетраењето се ограничени, другите биле посериозни и под нивно влијание останувале повеќе земји.

Првите забележани финансиски кризи се случиле во рамките на Римската Империја и во Византија. Војните и периодичните суши кои ги исцрпувале владините ресурси, ги натерале владите да ги зголемат даноците. Овие потези освен што ги продлабочиле разликите помеѓу богатите и сиромашните, ставиле и крај на владеењето на империите. Но, по неколку века со проширувањето на глобалната трговија која го олесна развивањето на финансиски инструменти (пари, чекови, меници итн.), финансиските кризи почнаа сè почесто да се случуваат.

Ќе се обидеме накратко да ги резимираме основните причини за кризите кои започнаа со Големата депресија од 1929 година сè до кризата поврзана со пукањето на интернет-балонот во 2000-те години, а повеќе ќе се задржиме на последната Глобална финансиска криза од 2008 година. Во табелата бр. 1 се прикажани 10-те финансиски кризи во овој период. Заедничката точка на сите кризи е проширувањето на кризата во многу други земји.

Табела бр. 1: Најголемите 10 финансиски кризи во периодот од 1929 до 2001

Година на почеток на кризата	Име на кризата	Причина за кризата
1929	Падот на Wall Street и Големата депресија	Падот на берзата
1973	Нафтениот шок	Шок на цената на нафтата
1982	Латиноамериканската должничка криза	Низа од банкротии
1987	Црн понеделник	Падот на берзата
1989	Штедно-кредитната криза во САД	Падот на штедно-кредитните институции
1990	Јапонскиот имотен меур	Станбен балон
1994	Кризата на мексиканскиот пезос	Валутна криза
1997	Азиската финансиска криза	Валутна криза
1998	Руската финансиска криза	Валутна криза
2000	Интернетскиот меур од сапуница	Берзански балон

Извор: (Alrifai, 2015: 54).

Големата депресија беше најлошата финансиска криза со која се соочи светот во последното столетие. Лесниот пристап до кредити го поттикна меурот, но, непреземањето мерки од страна на владата во комбинација со лошите спроведени политики по кризата ја претворија истата во многу посложен проблем. Откако светот помина на системот на пари со присилно важење, финансиските кризи почнаа да се случуваат сè почесто, односно, во просек на секои три години се случува некоја поголема финансиска криза. Нафтениот шок од 1973 година ја подгреваше следната, односно, Латиноамериканската криза од 1980-тите години. Лесните околности при земање кредит, лабав надзор и неконтролираната измама го предизвикаа глобалниот берзански пад познат како Црн понеделник, а за две години избувна штедно-кредитната криза во САД. Истите околности на лесен пристап до кредити и ниските каматни стапки го предизвикаа Јапонскиот имотен меур, втурнувајќи ја јапонската економија во стагнација следните две декади. Друга последица од таа криза беше и избувнувањето на Азиската финансиска криза преку трансферирањето на шпекулативниот капитал во земјите од Југоисточна Азија. Сите овие кризи беа поврзани со банкарскиот систем и долговите од различни нивоа, но поограничениот опфат и пократкото траење на пукањето на интернетскиот меур од сапуница во 2000-тите години се должеше на неговата базираност на капитална основа.

Многу е лесно да се сфати шемата на која се формираат меурите

и ги поттикнуваат новите кризи. Светските економии се поврзани меѓусебно како никогаш досега во историјата. Една заедничка карактеристика на финансиските кризи во актуелниот финансиски систем е: балоните креирани во една економија поттикнуваат нови балони во други економии. На пример, да го земеме нафтениот шок од 1973 година. Високите цени на нафтата ја подгреваа инфлацијата во САД и ја втурнаа економијата во стагнација, но огромните суми долари кои ги добиваа ОПЕК-земјите се враќаа во банките на САД. Овие банки, пак, требаше да ги инвестираат парите во профитабилни активности. Латинска Америка изгледаше како паметна алтернатива од која можеа да заработат високи камати.

Ниските каматни стапки во САД во 1990-те години, го направија попривлечно инвестирањето во земјите во развој за американските инвеститори; овие активности беа одлучувачки за формирањето на азискиот меур и пукањето на азиската финансиска криза. Намалените цени на нафтата ја поттикнуаа кризата на руската рубља и падот на еден од најуспешните хец-фондови. Истите ниски каматни стапки го направија инвестирањето во интернет-компаниите поатрактивно во времето кога започна бумот на интернетот во 1990-тите години. Лудилото што настана потоа предизвика многу инвеститори да ги напуштаат основните инвестициски принципи за да учествуваат во трендот на инвестирање во интернет-компаниите.

Ако го разгледаме циклусот во којшто се наоѓаме можеме да кажеме дека од врвот до дното стигнуваме за пократко време отколку што мислиме. Само ако ги разгледаме деветте кризи од 1973 до 2000 година ќе забележиме дека во просек на секои три години светот доживува голема финансиска криза!

Друга карактеристика на балоните кои пукаат е дека после избувнувањето на виделина излегуваат сите криминални активности. При секој шпекулативен меур од сапуница се откриваат случаи на измама, кражба и ставање на инвеститорите во заблуда.

2.1. Глобалната финансиска криза од 2008 година

Глобалната финансиска криза која започна во 2008 година беше најсериозната криза после Големата депресија од 1929 година. Околностите за кризата беа оформени со пукањето на меурот од сапуница и падот на интернет-компаниите од 2000-тите години, а политиката на ниски каматни стапки на Федералните резерви, исто така, имаше улога во подгревањето на станбениот балон. Првите знаци на претстојната криза беа игнорирани и дури кога почнаа да пропаѓаат компаниите со стагнирањето на пазарот на недвижности регулаторните тела не сакаа да ја увидат сериозноста на кризата. Недостатокот од регулација и

транспарентност врз овие комплексни финансиски инструменти го охрабрија Wall Street да инвестира во поризични области и да формира глобална коцкарница во која инвеститорите се облажуваат врз добивките и загубите на многу ризичните финансиски деривати. Овие финансиски деривати (CDSs) за помалку од десет години достигнаа двојно поголема вредност од американската берза. Додека комплексноста на овие инструменти ги прави нив уште поризични.

Спасувањата од владата беа насочени кон Wall Street, тоа не беше спасување на Main Street. Поради големата интегрираност на американскиот финансиски систем, станбената криза се претвори во криза на финансиските деривати и се прошири низ целиот свет. Во 2009 година целиот развиен свет беше во стагнација. Оваа глобална стагнација, пак, предизвика низа должнички кризи во Европа.

3. Предизвик за нов финансиски систем

Како што беше наведено погоре, една од основните карактеристики на современиот финансиски систем е следната: При пукање на еден балон се оформува следниот. Но, денес, луѓето набројуваат две причини поради кои сметаат дека нема потреба да се грижат за наводно постоечките балони во системот (Alrifai, 2015: 133):

- „Глобалната економија доживеа една голема криза пред 10-11 години, најверојатно следните неколку години нема да се соочиме со некоја друга криза.“ Но, ако се вратиме назад и се потсетиме дека од 1971 година наваму во просек на секои три години се случувала по некоја голема криза, ситуацијата не изгледа сјајна.
- „Владите и централните банки знаат како да постапат и ако се соочиме со некоја криза тие би интервенирале и би нè спасиле.“ Но, да се потсетиме дека после Глобалната финансиска криза централните банки имаа многу време да ја решат кризата. QE1, QE2, QE3 и QE4² програмите покажаа дека FED не ја разбира доволно ситуацијата. И покрај сите ветувања ЕЦБ не реши ниту еден проблем на земјите членки на еврозоната во случајот на еврокризата.

Сигурно дека некоја друга криза чека на врата. Но, ако се дозволи оваа криза ќе биде многу поголема и со подолготрајни последици. Најголемите причини за таа криза се следните (Alrifai, 2015: 134):

² QE (Quantitative easing) програмата претставува неконвенционална монетарна политика со која централната банка откупува државни хартии од вредност или други хартии од вредност, со цел да ја зголеми понудата на пари и да ги охрабри кредитирањето и инвестициите.

- Ниско квалитетно позајмување (subprime lending).
- Многу високи ризици преземени од too-big-to-fail банките.
- Постоење на голем долг во системот.³
- Неконтролирано зголемување на комплексните финансиски деривати.⁴

Владите и централните банки поради стравот од растечките социјални немири се плашат од правење иновации во финансискиот систем. Претседателот Nixon во 1971 година ја повлече САД од златниот стандард, го укина Бретонвудскиот систем; но сепак светот не се соочи со актуелните тешкотии. Иако беше во војна со Виетнам, економијата имаше поздрави темели и долговите можеа да се изменаираат. Но, откако се извади дисциплината од функционирањето на владите и централните банки, финансискиот систем навлезе во една фаза на крони финансиски инженеринг кој трае речиси пет децении.

Но, промените во системот не доаѓаат пред да дојде некоја криза која ќе ги подвижи трансформациите. Затоа, пред следната криза да ја зафати глобалната економија корисно е да ги видиме алтернативите за градење на поправеден и подобар систем.

3.1. Практикување на бескаматното банкарство и неговото значење

Помеѓу економистите и финансистите се дискутираат повеќе решенија на проблемите со кои се соочува актуелниот финансиски систем. Некои од решенијата се следните:

- Практикувањето на исламските финансии и банкарство;
- Повторно враќање на златниот стандард;
- Планот од Чикаго;⁵
- Специјалните права за влечење (SDR).

Ние ќе се обидеме да ги опишеме основните принципи на исламската економија, а пошироко ќе ги објасниме исламските финансии и исламското банкарство.

---

3 Според банката за меѓународни порамнувања (BIS), нивото на глобалниот долг од 70 трилиони долари во 2007 година, се покачи над 100 трилиони долари во 2013 година (Glover, 2014).

4 Според банката за меѓународни порамнувања, вкупната вредност на пазарот на деривати од 2008 година до 2013 година се зголемила за 26 трилиони долари, достигнувајќи 710 трилиони долари или 10 пати поголема вредност од светскиот БДП. На крајот на 2018 година вредноста на овој пазар беше на нивото од 544 трилиони долари (BIS OTC derivatives statistics, достапно на: <https://www.bis.org/statistics/derstats.htm>, пристапено на: 6.8.2019).

5 Планот од Чикаго ги таргетира креаторите на пари во финансискиот систем. Планот ги повикува на елиминирање на незначителните резерви за позајмување и бара банките да одржуваат 100 % резерви за своите депозити, ефикасно спречувајќи го неограниченото креирање пари.

4. Принципите на исламската економија

Обезбедувањето живејачка со чесна работа не е само должност, туку и висока доблест. Зависноста на кој било способен пасивен човек од некој друг е општествена стигма и срамно понижување.

Исламот ги почитува сите видови на работа за заработка сè додека во тоа нема непристојност или неправичност. Работниците немаат ограничен делокруг за подобрување на нивните стандарди што е можно повисоко. Тие имаат еднакви можности на располагање и ја уживаат слободата на претприемништвото.

Економскиот живот во исламот е исто така заснован врз цврсти темели врз основа на шеријатот⁶ и фикхот⁷. Сè што се заработува преку законски средства е приватна сопственост на човекот, врз кој ниту државата, ниту кој било друг не може оправдано да полага право. За возврат за ова право на приватна сопственост, тој само треба да исполни одредени обврски кон општеството и да ѝ плаќа одредени даноци на државата. Откако ова ќе биде исполнето, тој има целосни права за заштита од државата, а неговата слобода за претприемништво е сигурна и загарантирана. Во исламскиот систем законата од алчен капитализам и деструктивен комунизам никогаш не се појавува. Претприемчивиот поединец е одговорен за просперитетот на државата, а државата за возврат е одговорна за безбедноста на поединецот. Класните конфликти се заменети со соработка и хармонија, стравот и сомнежот се лечат преку заемна сигурност и доверба (Abdulati, 1997: 239-246).

4.1. Зекат (милостина)

Надвор од овие широки принципи лежат поконкретни одредби, некои позитивни наредби, други негативни забрани. Една од значајните институции и главен столб на исламот е зекатот (милостината). Техничкото значење на зборот го одредува годишниот износ во натура или пари кои луѓето со средства мораат да го поделат меѓу законските корисници. Секој човек, маж или жена, кој на крајот на годината поседува нисаб⁸ од околу 85 грама злато или повеќе, во готови пари или трговска стока, мора да даде зекат во минимална стапка од 2,5 %. Во неговата

6 Шеријатот како термин значи отворање и воведување на проблемот на исламското право. Шеријатот е единствен легален и легитимен закон во исламот. Тој има две значења: како идеолошки концепт на живот, како основа на јавниот и приватниот живот, и како правен концепт и непроменлив дел од исламскиот верски закон, т.е. како единствен извор на позитивното право. Можеме да ги истакнеме следните извори на шеријатското право: Куран (исламската книга на откровение), Сунет (автентичните искази на пророкот Мухамед), Иџма (согласност на мислења на исламските правници) и Кијас (правна аналогија) (Демири, 2009: 35-36).

7 Фикхот практично претставува гледање или мислење, при шеријатската анализа или, пак, практична примена (Демири, 2009: 35-36).

8 Минимум богатство кое се подложува на зекат.

оригинална формулација, станува збор за данок од 2,5 % за повеќето видови на богатства над минималното потребно ниво, иако повисоките стапки, наречени десеток (the tithe или 'ushr) важат за земјоделските производи. Десетокот личи повеќе на данок на добивка отколку на данок на богатство (Rosser & Rosser, 2004: 101-102).

Во случај износот да биде во готови пари прашањето е лесно. Но, кога некој има богатство во деловни хартии од вредност или трговски артикли, тој мора да го процени своето богатство на крајот од секоја година според тековната вредност и да го даде зекатот во иста стапка од 2,5 % на севкупната вредност од неговото богатство. Доколку неговата инвестиција е во недвижен имот, како згради или индустрии кои носат приходи, стапката на зекатот треба да се смета на севкупниот нето-приход, а не на севкупната вредност на целиот имот. Но, ако ги стави зградите или куќите за трговија или на продажба, зекатот треба да се смета на севкупната вредност на целиот имот. Исто така, доколку некој е кредитор, а должникот доверлив, тој треба да го плати зекатот за износот што го позајмил, бидејќи тој е сè уште дел од неговото богатство (Abdulati, 1997: 182-188).

Во сите случаи треба да се запамети дека секој плаќа само за неговиот нето-биланс. Неговите лични трошоци, семејни додатоци, нужни издатоци, должни кредити – сите овие прво се исплатуваат, а зекатот е за нето-билансот.

Можеме да кажеме дека зекатот е една здрава илустрација на фактот дека исламот не го спречува приватното претприемништво, ниту пак, ги осудува приватните поседувања, сепак тој не го толерира себичниот и лаком капитализам. Тој е еден израз на општата философија на исламот, кој прифаќа еден умерен и средишен, но позитивен и ефективен курс помеѓу поединецот и општеството, помеѓу граѓанинот и државата, помеѓу капитализмот и социјализмот, помеѓу материјализмот и духовноста.

Држави кои практикуваат да прибираат зекат на ниво на државата се Пакистан, Саудиска Арабија, Малезија и Судан. Студија направена на примерот на пакистанската економија, во врска со воведениот систем за прибирање на зекатот на државно ниво од 1980 година, ја искоренил сиромаштијата или не, покажала негативни резултати (Faiz, 1991). Притоа, дистрибуцијата преку зекат-системот во Судан од политички аспект се смета дека има реален импакт (Parmelee, 1993).

4.2. Напорна работа и праведно постапување

Друга позитивна наредба во исламот се однесува на напорната работа и праведното постапување спрема другите. Економскиот систем на исламот не е исцрпан само во светлото на аритметичките калкулации

и производните капацитети. Попрво, тој е исцртан и смислен во светлото на сеопфатен систем на морални принципи и начела. Лицето кое работи за друго лице или за фирма или за институција е потребно да ја врши неговата работа ефикасно и чесно. Но, откако ќе заврши работата, работникот има право на надница за неговите услуги. Сите деловни зделки треба да се склучуваат со искреност и чесност. Продавачите при секоја трансакција не треба да им скратуваат на луѓето, при мерењето луѓето треба правилно и чесно да постапуваат. Со други зборови, исламот не би го отфрлил Бирото за подобри бизниси (The Better Business Bureau), но не би дозволил уочлива и претерана потрошувачка (Rosser & Rosser, 2004: 102).

4.3. Правилно однесување

Месото на мртви животни и птици, свинското месо и неритуално закланите животни се забранети. Од пијалациите исламот ги забранува сите опијати и сите форми на коцкање или игри на среќа.

4.4. Гарар (избегнување на случајност)

Забраната за различните форми на коцкање доведе до поопшт концеп на забрана за гарар или со други зборови искажано како избегнување на случајност или неизвесност. Едно е да не се склучуваат договори кога исходот е крајно непредвидлив. Така што, шпекулациите, терминските пазари и сите видови игри на среќа се забранети. Основата на оваа забрана е во специфичната забрана на одредена игра на среќа во Куранот.

Гарарот подразбира, претерана неизвесност во врска со исходот од договорот, преголем ризик во договорот, неизвесност или незнаење во врска со количината и карактеристиките на стоката којашто е предмет на договорот или неизвесност во врска со правата и обврските на договорните страни. Гарарот се создава кога некоја информација којашто е битна за договорот се пренесува погрешно, недоволно и несоодветно на една од договорните страни и со тоа предизвикува едната страна да претрпи загуба. Измамата, проневерата и намерно прикриените информации се еквивалентни со гарарот. Исламските банки не смеат да склучуваат договори со неизвесни и прекумерно ризични исходи. Неувереноста во реализирањето на испораката, исто така, вклучува гарар, затоа што е потребно за завршување на една трговска зделка (Ayub, 2007: 83).

Забраната на договорите кои вклучуваат гарар, доведе до контроверзија во врска со две специфични области. Едната е осигурувањето, во коешто се издвоени три мисловни школи. Првата е дека осигурувањето е дозволено, бидејќи тоа вклучува намалување

на ризикот за група на луѓе која работи на законот за големите броеви и е различно од коцкањето во коешто постои персонален избор за дополнителен личен ризик. Другата перспектива е дека осигурувањето е гарар и затоа не е дозволено. Додека, пак, третото гледиште се спротивставува на животното осигурување. Генерален заклучок од оваа контроверзија е сомневање во приватно обезбеденото осигурување, а поддршка за јавно обезбедување наместо тоа.

Друга област на контроверзија се однесува на партиципативни ренти (sharecropping rents)⁹. Една група на исламски економисти, имајќи го предвид елементот на гарар не ја одобруваат таа практика, иако дозволуваат фиксни закупнини. Некои ги осудуваат сите форми на закупнини. Други, пак, не дозволуваат фиксни закупнини, додека дозволуваат партиципативно учество. Како потпора на овој став кажуваат дека фиксните надоместоци се еден вид *riba*¹⁰ или камата, додека, партиципативното учество како вид на учество во профитит.

4.5. Riba, или забрана на каматата и критичка анализа

Основните концепти на исламските финансии освен што ги поттикнуваат купопродажбата и трговијата, исто така, целат кон искреност и социјална правда. Еден од овие основни концепти е забраната на каматата (interest), односно, *riba*. Иако, во исламот е забрането плаќањето и наплатата на камата, се поддржуваат бизнис-активностите за стекнување профит. Во шеријатот и фиксот не се ограничени економските активности, наместо тоа, се насочени кон најзначајните активности од кои ќе има корист целото општество. Со други зборови, исламот дозволувајќи понудата и побарувачката слободно да се формираат, а не да се наметнуваат од страна на државата, можеме да кажеме дека е на страната на слободната пазарна економија. Истовремено, преку примена на специфични закони и етички принципи го менаџира функционирањето на пазарниот механизам овозможува системот без проблеми да функционира во корист на сите.

Во западниот свет финансиските пазари се добро структурирани и концептите се воспоставени. На пример, каматата е дефинирана како надоместок платен за користење на парите на некое друго тело (Merriam-Webster Dictionary, достапно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/interest>). Но, во западниот свет, исто така, постои практика на лихварство која не се содржи во претходната дефиниција и најчесто се опишува како неетичка и неморална практика на

---

9 Еден вид на зделка со која земјоделец изнајмува парче земја и кој дава процент од својот род на закуподавецот (Cambridge Dictionary, достапно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sharecropper>).

10 Терминот *riba*, во современата трговска терминологија заедно ги опфаќа лихварската камата (usury) и пазарната камата (interest).

давање заем која заемодавецот го става во положба на неправедно збогатување (Oxford Learner's Dictionaries, достапно на: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/usury>). И другите светски религии (христијанството, јудаизмот, будизмот) отсекогаш забранувале лихварство и наплата на камата. Но, во последните времиња, лихварската практика се релативизирала и подразбира наплата на екстремно високи камати. Но, според исламските закони каматата и лихварството во секој случај се забранети, а терминот *riba* како што опишавме погоре има поопширно значење од каматата и лихварството. *Riba* ги опфаќа сите вишоци, зголемувања и награди коишто се добиваат без да се даде еквивалентна вредност на другата страна.

Каматата има буквално значење на „вишок“ и се дефинира како зголемување или вишок којшто му припаѓа на сопственикот при размена или продажба на стока, врз основа на договорот за кредит, без да даде еквивалентна вредност на другата страна. Со ова се покажува дека човекот со право го поседува само она за коешто работи и дека експлоатацијата на потребите на другите е нечовечно и неморално. Каматата е забранета затоа што: каматата е добивка без да се даде еквивалентна вредност на другата страна, каматата предизвикува инфлација, каматата го прави човекот да биде пасивен, да не се занимава со производство, каматата претставува бариера во меѓусебното помагање на луѓето, во општествата во кои каматата е раширена има големи нееднакости меѓу богатите и сиромашните и таа постојано се зголемува (Abdulati, 1997: 241-242).

Многу економисти сметаат дека механизмот на каматна стапка, не е ефективна алатка во практиката за алокација на ресурсите, особено во случајот кога се однесува на износите кои можат да се позајмат за инвестирање. Во стварност обратен е случајот. Неколку студии покажуваат дека Адам Смит, таткото на современата економија е на страната да се контролира каматата (Jadlow, 1977). Додека од една страна тој се спротивставува на целосна забрана на каматата, сепак поддржува внесување горна граница на каматната стапка.

Големиот економист на XX век Џон Мајнрд Кејнз, во неговата Општа теорија, каматата ја дефинира како цена за побарувачка на пари и според него каматната стапка е детерминирана од два фактора: преферирањето ликвидност (побарувачката за пари) и понудата на пари. Тој не верува дека продуктивноста и другите реални фактори ја определуваат каматната стапка. Но, тој ја открива инверзната врска помеѓу каматата и шпекулативниот мотив и се согласува со гледиштето дека пониските каматни стапки го прават капиталот повеќе продуктивен. Тој кажал „Повеќето студии на средновековните школи (за лихварството) беа насочени кон разјаснување на формула која ќе овозможи маргиналната ефикасност да се утврди на високо ниво, додека преку користењето на правила, обичаи и моралниот закон да се задржи каматната стапка ниска,

така што мудра влада е загрижена да ја намали преку статут, обичаи, па дури и преку повикување на санкциите на моралниот закон“ (Keynes, 1936). Поентата во Кејнзовото економско учење е во тврдењето дека главната детерминанта на склоноста за инвестирање е маргиналната ефикасност на капиталот, а не каматната стапка (Фити, 2011: 48-50).

Познатиот економист Харод (Roy Harrod), смета дека договорите за заем склучени за борба против невработеноста, не треба да носат никаква камата и предлага да се формира независен орган, „државен фонд за стабилизација“ кој ќе ги генерира потребните ресурси без потреба од наплата на камата. Тоа се сведува на проширување на понудата на пари преку централната банка без некаква камата за тоа (Harrod, 1956: 139). Карл Маркс со право вели дека „парите разменувани за пари, е форма која не одговара на самата природа на парите. Затоа лихварите се најмногу мразени“. Тој го наведува претходниот цитат со одобрение од Мартин Лутер, кој дава добра дефиниција за каматата, дека кој било што зема повеќе или подобро од тоа што дава, тоа е лихварство и не е услуга (Marx, 1965: Vol. 1, 164).

Негативното влијание на каматната стапка во процесот на капиталното формирање и неефективноста во третманот на инфлациските и дефлациските нарушувања се сметаат како најважни причини за нестабилноста во современите економии. Во раните 1980-ти години познатиот економист Милтон Фридман се прашуваше што ја предизвикува невидената ирационална перформанса на американската економија. Тој, на крајот, заклучува дека главната причина беше подеднаквото ирационално однесување на каматните стапки (Friedman, 1982).

Може да се тврди дека каматните плаќања ги нарушуваат основните исламски барања за братство и правда, поради тоа што каматата е опресија и експлоатација на сиромашните од страна на богатите, особено кога се работи за потрошувачките кредити за луѓе во очајни околности. Богатите треба да се грижат за сиромашните, но приливите од камата течат од сиромашните кон богатите. Покрај тоа, ова тендира да ги направи богатите кои наплатуваат камата да безделничат и да станат непродуктивни.

Исто така, ваквата редистрибуција на доходот доведува до економска стагнација. Во ова сценарио, поради пониската просечна склоност кон потрошувачка на богатите се редуцира потрошувачката, кои ги инвестираат приливите во проширување на производството, што доведува до вишок како што се намалува пазарот. Оваа ситуација се влошува кога каматните трошоци се префрлаат на потрошувачите како повисоки цени. Оваа ситуација води до депресија, монопол и империјализам. Додека, пак, фокусирањето на учеството во профитот повеќе од наплата на камата, го пренесува фокусот кон претприемачот

и го стимулира економскиот раст отстранувајќи го изворот на циклична флукуација.

Најсериозната критика упатена до овие аргументи е дека забраната на каматата ќе води до недоволни заштеди и оттука до недоволни реални инвестиции и економски раст. Друг проблем се однесува на прашањето како да се алоцира капиталот кога нема да има соодветна цена. Некои економисти тврдат дека тоа може да се направи преку техники за математичко програмирање употребени од централните планери. Но, сигурно дека ова е полесно да се застапува отколку да се имплементира. Други, пак, се залагаат стапката на зекатот да се постави соодветно на опортунитетниот трошок на капиталот, којашто се поврзува со горната теорија за мотивот за заштеда.

4.6. Практиката на исламското банкарство

Кога се работи за исламските банки веднаш се поставува прашањето, ако не им е дозволено да наплатат камата, тогаш како тие можат да прават пари? Одговорот е, преку финансирање и поддршка на различни дозволени видови договори за учество во добивка (*qirad* или *profit-sharing arrangements*), како што е мударабах (инвестициско партнерство) којшто ќе биде опишан подолу. Ваквиот пристап во делувањето ги прави исламските банки еквивалентни на конвенционалните инвестициски фондови. Некој кој вложува пари во исламските банки, всушност станува партнер или делумен сопственик на различни претпријатија.

Пред да преминеме на објаснувањето на различните видови финансиски инструменти врз основа на кои работат исламските банки треба да објасниме дали постои и како се дефинира временската вредност на парите во исламските финансии. Како што ни е познато парите најчесто се употребуваат како средство за размена или плаќање на сите видови стоки и услуги. Истовремено е пресметковна единица, односно, кога планирате да купувате автомобил (на пример), многу е полесно да го исплатите во пари отколку во килограми пченица или барели нафта. Парите се пресметковна единица затоа што глобално се прифатени како платежно средство и мерка за вредност во економијата. Играат одлична улога како пресметковна единица, затоа што се деливи (долари, центи), лесно се депонираат и се трансферираат. Една многу значајна карактеристика на парите е нивната функција за штедење. Токму на ова место се разликува шеријатското толкување на парите.

Според шеријатот, парите се средство за размена и мерка за вредност, но не се стока и не можат непосредно да се употребуваат и да се трошат без да се разменуваат за нешто друго. Поради тоа што немаат своја внатрешна вредност не може да се употребат како средство

за штедење. Не може да се употребат непосредно во подмирувањето на потребите на човекот. Во исламските финансии парите се разликуваат според една карактеристика од конвенционалниот финансиски систем: Поради тоа што парите немаат своја внатрешна вредност, не можат да се купуваат или продаваат по дисконтна или повисока цена. Оваа ситуација се означува како *riba*, затоа што се заработува од нешто што нема своја внатрешна вредност. Затоа, трговијата со пари се дозволува само во спот пазарите (*spot markets*)¹¹, односно сите трансакции да се извршуваат однапред, без некаков застој и без некаква премија или попуст.

Временската вредност на парите е една од основните карактеристики на актуелниот монетарен систем. Исто така, и во исламските финансии постои временска вредност на парите, но е поразлична во однос на објаснувањето во конвенционалните финансии. Според шеријатското гледиште, парите можат да обезбедат добивка само ако се вложуваат во некоја продуктивна активност. Станува збор за вложување на парите во некоја актива, иновација, компанија или некоја друга производна активност и тогаш поради тоа што се употребуваат како производна вредност и подлежат под ризик (добивка/загуба) можат да обезбедат заработувачка. Парите коишто стојат некорисно во банката и не се вложуваат во некоја производна активност немаат право за заработка.

Исламот ја прифаќа временската вредност на парите, но таа вредност не важи за парите коишто стојат некорисно во банката. Но, концептите на плаќање и наплата со повисока цена подоцна се развивани добро. Многу од инструментите се потпираат на овој принцип. Исламските финансии прават разлика помеѓу плаќање во моментот и плаќање на некој иден датум. Ако купувате нешто денес, а ќе го исплатите подоцна, тоа ќе ве кошта повеќе од тоа да платите веднаш. Тука нема некоја разлика помеѓу конвенционалните и исламските финансии.

Повеќето инструменти во исламските финансии се засноваат на овој принцип. Ќе ги објасниме следните седум финансиски инструменти: мударабах (инвестициско партнерство), мурабаха (финансирање на трошоците), мушарака (партнерско финансирање), иџара (лизинг), селем (идна испорака), истисна (финансирање на градба) и сукук.

Мударабах (инвестициско партнерство). Мударабах е систем на партнерство во кој едната страна го обезбедува капиталот, додека другата страна придонесува со своите претприемнички способности.

Ако успее бизнисот, добивката се распределува според претходно склучениот договор. На пример, поради тоа што првата страна го обезбедува потребниот капитал, 80 % од добивката му следува на инвеститорот, додека 20 % на менаџерот или претприемачот кој

---

11 Спот пазарот е место каде што се прави купопродажба на пари, хартии од вредност и други финансиски инструменти за непосредна испорака. Размената на пари е испорака за финансиските инструменти.

придонесува со својот труд и претприемнички способности. Но, доколку се случи загуба, тогаш инвеститорот кој го обезбедува капиталот, всушност е единствениот загубар. Но, управителот/претприемачот поради тоа што не учествува со својот капитал не доживува загуба од овој поглед. Тој го губи времето и трудот што ги внел во активностите на бизнисот.

Иако некои можат да замислат дека оваа процедура на е практична и се прашуваат кој инвеститор би склучил ваков договор, сепак може да кажеме дека ваква структура постои во нашиот актуелен систем. На пример, нашиот инвестициски или пензиски фонд.

Освен управување со фондови, инвестициските партнерства се употребуваат за обезбедување средства на нови инвестиции, инвестициите во недвижности, донации и за управување со други инвестициски портфолија.

Мурабаха (финансирање на трошоците). Мурабаха функционира на принципот на купување на добра согласно потребите на клиентите и продавање со одредена профитна маржа. Овој концепт се нарекува времено финансирање и се базира на временската вредност на парите. Функционирањето на овој инструмент ќе го прикажеме преку пример на купување автомобил. Додека некој се одлучил да купи автомобил, но во моментот нема 10.000 долари, а продавачот не е вклучен во некој бизнис за финансирање или позајмување и ги бара парите да се исплатат однапред. Според тоа, купувачот треба да најде некоја финансиска институција која ќе го купи автомобилот од продавачот, а потоа истата финансиска институција ќе го продаде автомобилот на купувачот на рати. Оваа институција ќе му исплати на продавачот 10.000 долари однапред и ќе го присвои автомобилот. А на купувачот ќе му го продаде на рати за 12.000 долари, кој прифаќа автомобилот да биде исплатен на рати од 500 долари во следните 24 месеци. Купувачот го прифаќа концептот на времено плаќање, а тој концепт има своја вредност и ова правило е во согласност со шеријатските принципи.

Прифатливоста на овој концепт лежи во тоа што финансиската институција не позајмува пари и не наплатува камата на нив, туку функционира како трговец на големо, а не како банка: Прво го купува автомобилот од првобитниот продавач и го продава по повисока цена. Разликата е во тоа што финансиската институција со купувањето на автомобилот и препродавањето презема поголем ризик.

Мушарака (партнерско финансирање). Овој инструмент во модерните финансии се нарекува ризичен капитал. Овој вид на партнерство или ризичен капитал ја претставува основата на принципот на поделба на ризикот во исламот.

Во партнерското финансирање потребно е да има најмалку двајца партнери, инаку не може да се нарече партнерство. Но не

постои ограничување на бројот на партнерите. За разлика од мударабах во мушарака сите партнери вложуваат капитал во инвестицијата. Добивките и загубите од инвестицијата се делат според учеството на секој од партнерите. Најголемата вредност што можат да ја изгубат е износот кој го вложиле.

Можно е да се случи некој од партнерите да земе поголем дел од добивката во однос на почетното учество, но тогаш станува збор и за други ресурси кој ги вложил партнерот, како што се трудот/искуството итн. Но, за сите овие детали потребно е да се договори на почетокот на инвестицијата.

Поради тоа што исламските финансии се сектор кој се базира на актива, понекогаш пожелно е да се направи секјуритизација. Кога активата ќе биде на место, лесно е тие да се соберат во еден пакет и одредени делови да се продаваат на некои други инвеститори. Но, во никој случај не создаваат деривати какви што беа CDS, поради тоа што се базираат на реални средства.

Иџара (лизинг). Лизингот е значаен сектор за исламските финансии. Лизингот го подразбира меѓусебниот однос помеѓу сопственикот и закупецот. Лизингот на институционално ниво нуди услуги од земјиште до изградба на патишта, на трговија на мало, од компјутери до финансирање на станбени згради итн. Широко е распространета употребата на лизингот за финансирање на купување куќа. Но, поради тоа што за купување куќа во исламските финансии не се дозволува давање на заем пари, најприфатливо решение е финансиската институција да ја купи куќата и да ви ја даде на заем преку лизинг. Слично на хипотекарните кредити, откако ќе ја исплатите куќата во текот на претходно испланираното време без дополнителни залози или побарувања од институцијата. Исто така, куќата може да се секјуритизира во еден пакет со други средства подложни на лизинг и да се продаде на други инвеститори.

Селем (идна испорака). Селемот се употребувал за потребите на земјоделците да ги одгледуваат и да ги собираат нивните плодови.

На пример, можеме да претпоставиме дека еден земјоделец бара финансии за одгледување на одредени култури или за берба на плодови. Финансиската институција прифаќа однапред да ги купи плодите и го финансира земјоделецот. Финансиската институција ги фиксира цените на плодите на пониско ниво од нивните пазарни цени со цел во иднина да оствари профит. Во овој случај финансиската институција се соочува со одреден ризик од можноста земјоделецот поради болест, суша и други природни непогоди да не може да ги достави плодите.

Овој инструмент, освен во земјоделството, исто така, се употребува и во производството; во случај производителот да има потреба од финансии за да обезбеди сировини и други интермедијари.

Истисна (финансирање на градежништвото). Овој инструмент се применува кога некој клиент кој има парцела бара да се изгради градба и има потреба од финансии кои ќе му ги даде на изведувачот за да се изгради градбата. Клиентот наоѓа финансиска институција и ветува дека ќе ја купи градбата од финансиската институција кога ќе биде завршена работата. Кога се склучува договорот финансиската институција извршува повремени плаќања на изведувачот како што тече работата. Кога ќе се изгради градбата изведувачот ги зема парите од финансиската институција и станува сопственик на градбата. Потоа градбата ја продава на првобитниот клиент на рати по повисока цена.

Овој вид на финансирање освен во изградбата на станбени згради се применува и при други инфраструктурни проекти како што се изградбата на патишта, хидроелектрични центри и други капиталноинтензивни проекти.

Сукук. Во конвенционалните финансии државата и акционерските друштва своите финансиски потреби одвреме-навреме ги исполнуваат со користење обврзници и благајнички записи во замена за одредена камата. Но, поради невозможноста од позајмување со камата во исламските финансии, се јавува потребата од издавање сукук заради заработка на инвеститорите кои ги инвестираат своите средства во финансирање на трговските активности на корпорациите. Поради тоа за сукукот се употребува терминот „исламска обврзница“. Но, сукукот не е обврзница, поради тоа што обврзниците се должнички хартии од вредност, додека сукукот не е должничка туку е акционерски капитал. Сукукот мора да биде врзан за одредена актива.

Како што кажавме и претходно, парите се употребуваат само за да креираат додадена вредност. Не се дозволува трговија само на хартија. Се дозволуваат само активностите кои се базираат на реални вредности. Затоа за издавање сукук треба да се имаат предвид активностите кои се базираат на реална актива. За избегнување на проблемот на позајмување и намалување на ризикот, поседувателите на сукук треба да бидат партнери во бизнисот.

Инвеститорите кои купуваат сукук, всушност поседуваат дел од активата од групата на здружени средства. Ова доведува сукукот да е во слична состојба со хартија од вредност базирана на хипотекарни станбени кредити. Но, за разлика од обврзниците во кои инвеститорите имаат побарувања за камата, поседувачите на сукук имаат реална сопственост и права во реална актива.

5. Заклучни согледувања

Ако ни покажала нешто историјата во врска со парите и финансиските системи тоа е дека тие не траат вечно. Сите финансиски системи имале свој почеток и свој крај. Поради тоа што актуелниот финансиски систем функционира со децении или речиси стотоци години прекумерно веруваме во неговата стабилност и го занемаруваме лошото менаџирање.

Актуелниот економски модел е изграден врз основа на неограничен пристап до ресурсите и постојана потреба од раст. Но, ресурсите се ограничени и растот има свои граници. Сите живи суштества на Земјата имаат свои ограничувања во растот. Инаку, дрвјата, луѓето и сите други живи суштества би ја достигнале границата на атмосферата. Толку многу се навикнавме на неограничениот раст што ги занемаривме вистинските принципи на економијата и финансиите.

Големите финансиски кризи кои после 1971 година се повторуваат во просек на секои три години покажаа дека актуелниот финансиски систем кој се базира на долг и пари ќе го доживее својот крај; ќе има потреба од разгледување на слабостите на тој систем и замена со нов подобар модел.

Во центарот на проблемот лежи неограничено растечкиот долг во системот. Има толку многу долг што глобалната економија не може да расте без да се зголемува долгот. Сме во такви времиња што ги видовме погубните последици на долгот; потребен е поголем долг за сè помал раст. Но, основниот проблем не е самиот долг, долгот е само симптом на проблемот. Основните проблеми се неодговорноста и недостатокот од дисциплина.

Сите актуелни дискусии за парите и финансиите се насочени кон утврдување на недостатоците на актуелниот финансиски систем и предлагање нови теории и решенија. Едно од решенијата кое го разгледавме во нашиот труд беше исламскиот финансиски систем кој нуди еден етички и правичен пристап на проблемите со кои се соочува актуелниот финансиски систем.

Некои водечки економисти и мислителите долго време укажуваат на потребата од употребата на реална актива наместо долгот и враќање на занемарените етички и општествени вредности во финансискиот систем.

6. Користена литература

1. Abdulati, H., 1997. *Islam in Focus*. Cairo: EL-FALAH Foundation.
2. Alrifai, T., 2015. *Islamic Finance and the New Financial System: An Ethical Approach to Preventing Future Financial Crises*. Singapore: John Wiley & Sons.
3. Ayub, M., 2007. *Understanding Islamic Finance*. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd.
4. Cambridge Dictionary (достапно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sharecropper>).
5. Chapra, M. U., 1992. *Islam and the economic challenge*. Riyadh: The Islamic Foundation and the International Institute of Islamic Thought.
6. Faiz, M., 1991. Prospects of Poverty Eradication Through the Existing Zakat System in Pakistan. *Pakistan Development Review*, 30(4), pp. 1119-1129.
7. Friedman, M., 1982. The Yo Yo US economy. *News week*, 15 February, p. 4.
8. Glover, J., 2014. *Bloomberg*. [Online] Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-10/debt-exceeds-100-trillion-as-governments-binge> [Accessed 7 August 2019].
9. Harrod, R. F., 1956. *Towards a Dynamic Economics*. London: s.n.
10. IMF, Special Drawing Right – SDR (достапно на: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR>, пристапено на: 04.08.2019)
11. Jadow, J., 1977. Adam Smith on Usury Laws. *Journal of Finance*, 32(4), p. 1195.
12. Jones, C. I., 2008. *Macroeconomics*. 3rd ed. New York City: W. W. Norton & Company.
13. Keynes, J., 1926. *The end of Laissez-faire*. UK: The Hogarth Press.
14. Keynes, J. M., 1936. *A General Theory of Employment, Interest and Money*. London: MacMillan & Co.
15. Marx, K., 1965. *Capital*. Moscow: Progress publishers.
16. Merriam-Webster Dictionary (достапно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/interest>).
17. Oxford Learner's Dictionaries (достапно на: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/usury>).
18. Parmelee, J., 1993. Sudan's Islamic Rulers Split on Links with West. *Washington Post*, 27 February, p. A18.
19. Perkins, J., 2004. *Confessions of an economic hitman*. San Francisco:

Berrett-Koehler Publishers.

20. Rosser, J. B. J. & Rosser, M. V., 2004. *Comparative Economics in a Transforming World Economy*. 2nd ed. London: The MIT Press.
21. Saccomanni, F., 2010. *Managing International Financial Instability: National Tamers versus Global Tigers*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
22. Демири, Б., 2009. *Ислам и политика: Политичко искуство на муслиманите*. Скопје: Logos - A.
23. Фити, Т., 2011. *Кејнзијанската Економска Филозофија (од Кејнз до денешни дни)*. Скопје: Македонска Академија на Науките и Уметностите.

ISLAMIC ECONOMICS AS AN ALTERNATIVE APPROACH TO PREVENTING FUTURE FINANCIAL CRISES

Abstract

The financial crisis of 2008 was the most serious crisis since the Great Depression. The largest housing and credit bubble was at the “heart” of the global crisis that emerged in the United States and then spread throughout the world . Although the real estate bubble was at the core of the crisis, the main causes of such a global financial and economic crisis were primarily financial innovation, financial sector control and supervision, profit “hunger”, global economic imbalances and relaxed monetary policies in the pre-crisis period. One of the main reason why Islamic finance instruments are offered as an alternative to traditional instruments is that most of the activities that triggered the 2008 Global Finance Crisis are not implemented under Islamic rules in the Islamic financial system. In order not to get caught in another crisis that will result in a much larger scale, important changes are needed to eliminate injustice and inequality in financial affairs and to provide discipline to the financial system.

Keywords: 2008 Global Financial Crisis, derivatives, Islamic financial system, Islamic financial instruments.

JEL Classification: P43, B52, N20.